

SAMTAL I RÖDA RUMMET

Enligt antikens samtalskonst präglas det ideala samtalet av vänlighet, måttfullhet och respekt parterna emellan. Aristoteles betonar att *mediokritas* – den måttfulla balansen mellan ytterligheter – är dess främsta kännetecken. Cicero delar i hans synsätt och utvecklar det vidare. Det goda, det vänliga samtalet blev en förebild för samtalskonsten under många århundraden, bland annat i de franska litterära salongerna på 1600-talet, som skapades av de så kallade *preciöserna*. Författaren har studerat tre avsnitt av TV-programmet *Röda rummet* för att pröva, om den klassiska samtalskonstens principer och kriterier för det ideala samtalet även gäller idag – för samtalsstilen i TV-mediet.

Av Gudrun Weiner

Röda rummet är ett TV-program om nyutkommen svensk litteratur, som sänds med jämna mellanrum i Sveriges TV1. Det tillhör genren aktualitetsprogram och skildrar således aktuella företeelser och händelser inom den litterära världen på ett seriöst, men ändå lättamt sätt. Inspelningen sker i en TV-studio – ett rum med väggar som är täckta med stänk av blodröd färg – Röda rummet. Den tilltänkta publiken är kultur- och litteraturintresserade TV-tittare, som antas ha viss kulturell kompetens och förstår till exempel att programmet handlar om litteratur – genom anspelningen på Strindbergs verk med samma titel.

Programledare är den kvinnliga journalisten Gunilla Kindstrand. Hon säger i en intervju, att Röda rummet har en halv miljon tittare – detta innebär att det har en särställning bland kulturprogram i Sverige. Kulturprogram

förväntas ha 2-3 procent tittare – mot Röda rummets 4,5 procent.¹ För varje program väljer hon ett särskilt tema och inbjuder speciellt utvalda författare eller kritiker till studion. Hon leder samtalet, fördelar ordet, kommenterar och styr med fast hand. Med TV-tekni- kens hjälp struktureras samtalen, kameran fokuserar den som har ordet, den som tar över eller avbryter någon annan. Samtalen förs i en lågmäld, vänlig, behaglig form, ibland förekommer kvicka, spontana inslag, men ofta är de ganska okontroversiella och okritiska. Detta för tanken till de klassiska kategorierna för samtalskonsten, som redan Aristoteles beskriver i sina skrifter om etik och senare också Cicero: idealet var det goda, det vänliga samtalet och normerna var vänlighet, måttfullhet och respekt för samtalspartnern – i motsats till det retoriska samtalet, dialektiken,

NOT: Artikeln utgår från uppsatsen "TV:s litterära salong – en retorisk- och samtalsanalytisk studie av Röda rummet", framlagd inom ämnet för medie- och kommunikationsvetenskap, Örebro universitet, våren 1999.

¹ Tidningen *Vi* (1996), s. 41.

^f Gudrun Weiner är fil.kand.och fil.mag. inom ämnet medie- och kommunikationsvetenskap, Örebro universitet. Hon undervisar i Praktisk retorik. Hennes forskningsintresse är retorik, särskilt samtalsretorik.

där skicklig bevisföring och ett kritiskt förhållningssätt var normgivande.

Om samtalskonsten

Claudia Schmölders konstaterar i sin bok "Die Kunst des Gesprächs" (1979), att man i den grekisk-romerska antiken visserligen aldrig utvecklade någon självständig lära om samtalskonsten, men att *ars sermonis* ändå behandlades i ett fåtal skrifter om etik. Det betonades att vanan och förtroligheten människor emellan var en grundläggande förutsättning för det goda samtalet, att samtalskonsten byggde på tanken om att upprepning skall vara möjlig och att samtalets syfte var att bevara människors relationer. I retoriska termer handlar samtalskonsten framför allt om ethos, säger Schmölders. Hon hänvisar till Aristoteles, som i den "Nikomachiska etiken" särskilt framhäver *mediokritas*' betydelse för umgänget människor emellan. Mediokritas – det rätta måttet mellan ytterligheterna – är det som den goda, kloka och erfarna människan intuitivt väljer, menar Aristoteles. Han nämner tre former av mediokritas, som är karakteristiska för mänsklig samvaro: 1. vänlighet (*affabilitas*), som ligger mellan smicker och motsägelse, 2. uppriktighet (*veracitas*), som ligger mellan ironi och skryt och 3. kvickhet, belevhet (*urbanitas*), som balanserar mellan gyckel och stelhet, mellan grovkornighet och tungsint tysthet. Han fastslår också att språkliga uttryck åtföljs av kroppsspråkliga och att det alltid finns en viss rytm mellan språk och gester, men även mellan beröm och kritik, mellan allvar och skämt.²

Cicero säger i sina etiska skrifter *De officiis*, att det goda samtalet kännetecknas av vänlighet och respekt samtalsparterna emellan och att detta är en *gemensam angelägenhet* för parterna. Att visa kritik eller ilska är icke pas-

sande, känslan för det passande kan också jämföras med känslan för det sköna i livsstilen: den innebär ödmjukhet, förnöjsamhet, måttfullhet och behärskning av lidelser. Schmölders anser att Ciceros syn på det rätta samtalet i stort sett liknar det Aristoteles beskriver i *Nikomachiska etiken*. Hon menar också att det finns tecken som tyder på, att samtalskonsten i antiken utvecklats jämsides med retoriken och poesin och att den utmärks av tre karakteristiska drag: 1. ett karakteristiskt *ethos* – artighet och konsilians, 2. en karakteristisk *norm* – det passande och 3. en karakteristisk *stil* – att vara lagom för att behaga, för att göra samtalet lustbetonat, men att upprepningar är tillåtna.³

Preciösernas litterära salonger

Den kanske mest kända epoken i samtalskonstens historia är 1600-talets Frankrike. Speciellt i Paris skapades litterära salonger under ledning av aristokratiska kvinnor – de så kallade preciöserna. Dessa kvinnliga salonger fick stor betydelse i det sociala livet. Stina Hansson säger, att *preciositeten* har uppstått ur den salong som markisinnan Catherine de Rambouillet höll i Paris omkring 1620 och där aristokratiska kvinnor, kulturelit och politiker möttes i en förfinad miljö. Kärnan i denna salongskultur var den galanta konversationen kombinerad med särskilda sociala umgängesformer och kvinnorna hade en huvudroll i salongslivet och konverserandet.⁴

Enligt Schmölders utvecklades på 1600-talet flera konversationsläror som gällde just salongskonversationen. Salongerna blev en sorts kulturskapande sociala institutioner med kvinnliga värdinnor. Några av dessa kvinnor skrev också romaner, bland dem Madeleine

2 Schmölders (1979), s. 9-12.

3 Schmölders (1979), s. 14.

4 Hansson (1993), s. 10f.

de Scudéry. Men de Scudéry är nog mest känd som författare till en konversationslära, som tydligt skilde sig från de manliga kollegornas: hon var mindre intresserad av den galanta konversationen med affektiva och erotiskt koketterande inslag, utan var mera formell och seriös, säger Schmölders. Ett dilemma uppstod genom "tvånget att samtala på ett otvunget sätt", genom uppmaningen att verka otvungen, samtidigt som en mängd av regler skulle iakttas, regler som inte tillät varken beröm, skämt eller spontana reaktioner. Schmölders citerar de Scudéry, som säger följande om denna paradoxala regel: "Idealet är att aldrig veta vad man kommer att säga, men att alltid veta exakt vad man säger."⁵

Klitgaard Povlsen anser att preciösernas salonger blev eftertraktade mötesplatser för den kulturella eliten. Salongsvärdinnorna jagade konstnärer och berömda personer och använde dem som troféer i salongernas umgängesliv. Klasskillnader luckrades upp, när själens aristokrati umgicks jämlikt med blodets aristokrati. Men formen för umgänget och för tal och text blev en mani: Att kunna improvisera med stil och använda ett förfinat ordförråd var av största betydelse. Idealet var det själfulla samtalet, ett *själarnas möte*, som skulle bygga på äkthet och förtrolighet och inte – som tidigare i den aristokratiska hovkulturen – på maskspel och koketteri.⁶

Dessa teorier och historiska idéer om det ideala samtalet utgör bakgrunden och är samtidigt teoretiska utgångspunkter för denna studie om samtalsstilen i Röda rummet.

Frågeställningar

Vid undersökningen av Röda rummet ställs tre övergripande frågor: 1. Vilka retoriska medel använder programledaren för att leda samtalet

och föra fram programmets budskap? 2. Följer samtalen i Röda rummet den klassiska samtalskonstens principer eller har TV-mediet förändrat villkoren? 3. Finns det likheter mellan programledarens roll i Röda rummet och preciösernas roll i de litterära salongerna i 1600-talets Frankrike?

I ett försök att besvara dessa frågor har tre olika program studerats närmare och dessutom har en deltagarstudie genomförts vid inspelningen av ett av programmen, som jag skall redogöra för längre fram.

Forskningsmetod

I denna undersökning används en metod som kan betraktas som närmast oprövad i samband med forskning om TV-program, särskilt aktualitetsprogram: en retorisk analys av text och bild – i kombination med en samtalsanalys. Den metodiska basen utgörs av samtalsanalysen och bland dess olika angreppssätt väljer jag Conversation Analysis – CA – en strukturellt inriktad forskningsmetod, som går ut på att finna och studera återkommande drag eller strukturer i interaktionen mellan samtalsdeltagarna, i själva samtalskontexten. CA är en empirisk och induktiv metod som vilar på fyra grundläggande antaganden: 1. all interaktion är strukturerad, 2. alla bidrag till interaktionen är både kontextberoende och kontextförnyande, 3. alla detaljer i interaktionen har ett potentiellt värde och måste tas hänsyn till, 4. den sociala interaktionen studeras bäst i en naturlig, 'äkta' interaktion.⁷

Samtalsanalysen enligt CA kombineras med en retorisk analys, som i huvudsak är inriktad på att studera och analysera programledarens roll, att ta reda på vilka retoriska medel hon använder för att leda samtalet och föra fram programmets budskap. Hennes utseende och agerande fokuseras och särskilt noggrant

5 Schmölders 1979:32

6 Klitgaard Povlsen 1993:17-21

7 Norrby 1996:31

granskas hennes sätt att utnyttja de grundläggande medlen för att övertyga: ethos, logos och pathos. Analysmetoden utvecklas sedan vidare genom att specifika teorier beaktas – om den klassiska samtalskonsten, om olika kriterier för det ideala samtalet.

Samtalsanalys enligt CA

Denna analysmetod är av grundläggande betydelse för studien och kräver därför en närmare förklaring: CA är en bland några centrala skolbildningar inom samtals- och diskursforskningen.

Catrin Norrby hänvisar till Deborah Schiffrin, som i "Approaches to Discourse (1994)" beskriver sex olika angreppssätt inom diskursanalysen: *Speech Act Theory*, *Interactional Sociolinguistics*, *The Ethnography of Communication*, *Pragmatics*, *Variation Analysis* och *Conversation Analysis*. Flera av dessa 'skolor' har ett mer funktionalistiskt synsätt på språket, medan CA har en strukturalistisk inriktning.⁸

CA har utvecklats av H. Sacks med flera ur etnometodologin, den har fått stor betydelse för samtalsforskningen, säger Norrby. CA utgår alltså från etnometodologin, som i sin tur utgår ifrån, att verkligheten hela tiden måste skapas och återskapas av samhällsmedlemmarna. Detta sker genom social interaktion och verbal kommunikation. Sunt förnuft och praktiskt resonemang är nyckelord och det innebär, att forskaren måste arbeta nära materialet och så förutsättningslöst som möjligt. Analysarbetet föregår teorierna och analysens resultat skall sedan sättas i relation till ev. tidigare formulerade teorier. Metoden är således empirisk och induktiv: utifrån materialet söker forskaren efter mönster som upprepas för att utifrån dessa regelbundenheter bygga sina slutsatser. Vid analysen studeras

särskilt samordningsregler för turtagning, specifika drag i turtagningsmönstret, samtidigt tal, stöd och uppbackning från samtalsdeltagarna, instämmande 'hummanden' och skratt – enskilt eller gemensamt, och hur man uppmärksammar, förstår och reagerar på varandras yttranden. Samtalens övergripande temata (*topoi*) fokuseras och följs under samtalets gång.⁹

Norrby redogör också för samtalsanalys i ett vidare perspektiv med rötter i sociolingvistik, antropologin och sociologin: där utgår man ifrån att språket fyller en rad kommunikativa funktioner, som manifesteras i samtals-texten. CA däremot utgår från strukturen, för att därifrån nå de funktioner som yttrandena fyller i det aktuella avsnittet i samtalet.¹⁰ Detta att CA närmar sig samtalet på ett alldeles speciellt sätt – att CA är strukturellt inriktad och sätter fokus på social interaktion och verbal kommunikation – var avgörande för att jag valde CA som metodisk utgångspunkt för min studie. Men jag håller mig inte till en renodlad empirisk version, utan använder mig även av begreppet *samtalsstil* – för att kunna belysa den yttre sociala och kulturella kontexten.

Samtalsstil

Med samtalsstil menas den stilen, de stildrag, som utmärker vårt sätt att tala med varandra. Den har stor betydelse för hur ett samtal utvecklas och om det uppfattas som lyckat eller ej. Det krävs en anpassning till situationen och ett inre samförstånd bör uppnås för att samtalet skall bli lyckat. Viveka Adelswärd redogör för den amerikanska forskaren Deborah Tannens studier om samtalsstilar: Tannen studerade deltagare på en middagsbjudning i New York och deras sätt att sam-

⁹ Norrby 1996:40f

¹⁰ Norrby 1996:57

¹¹ Adelswärd 1991:90f

⁸ Schiffrin 1994

tala. Hon fann två typiska stilar: den ena kan (i översättning) kallas för *närhets- och engagemangsstilen*. Där föredrar man personliga ämnen, byter ämne snabbt, talar fort, ofta samtidigt, tar ordet från varandra, varierar rösten och dramatiserar gärna sitt bidrag. Denna stil styrs av snabbhet, engagemang och närhet. Tannen anser att den är typisk för intellektuella i New York med judisk bakgrund. Den andra stilen beskriver hon som typisk för vit amerikansk västkustkultur – den styrs av målet att vara lyhörd och hänsynsfull. Hon kallar den för *respekts- och hänsynsstilen*.¹¹ Tannen menar således att skillnaderna mellan olika samtalsstilar kan kopplas till såväl etnisk som regional och kulturell bakgrund och hon betonar att samtalsstilen kan ses som en strategi – ett medvetet val – för att uppnå ett visst mål.¹²

Tannen hävdar också – liksom flera andra forskare – att det finns skillnader i kvinnors respektive mäns samtalsstil. Catrin Norrby sammanfattar dessa forskningsresultat och redogör för könstypiska särdrag: kvinnors samtalsstil beskrivs till exempel som mera indirekt – detta för att markera en samhörighet, en vi-känsla. De är inställda på samarbete och föredrar en dialog med täta talarbyten och samtidigt tal – som betyder simultanstöd och uppbackningar. Norrby påpekar att dessa stildrag också stämmer överens med det Tannen kallar för närhets- och engagemangsstil. Männen däremot talar hellre om saker och händelser än om personliga ämnen, de betonar mera hierarkiska strukturer, har en mer direkt samtalsstil och håller ofta monologer.¹³

Deltagarstudie

För att få en uppfattning om inspelningssituationen och förberedelserna inför programmet gjorde jag ett studiebesök på TV-huset i Sundsvall – under två dagar då programmet "Om yttre och inre landskap" kom till. Redan första dagen förelåg ett färdigt körschema för inspelningen: där angavs turordningen för presentationen av deltagarna, för intervjuer, gruppsamtal, scenväxel, med mera. Körschemat var resultatet av 1-2 veckors förberedande diskussioner mellan å ena sidan producenten och programledaren, å andra sidan mellan programledaren och de inbjudna gästerna. Programledarens uppgift var att presentera och intervjua gästerna och leda samtalet som ett informellt gruppsamtal kring temat.

Dagen före inspelningen träffades producenten, programledaren, bildproducenten, scriptan och redaktören för en första gemensam genomgång av körschemat. Genomgången upprepades sedan ett par tre gånger, när gästerna ankom till TV-huset, och regionvisningar förtydligades. Både producenten och programledaren betonade idén om helheten i inspelningen: att rösternas tonläge skulle vara sinnligt och stämningen förtätad, laddad, att det var viktigt med spontanitet, men att det samtidigt måste finnas 'luft' i samtalet. Det påpekades att samtalen skulle styra inslagens längd och inte angivna tidsintervaller eller tekniska synpunkter. Inspelningen gjordes dagen därpå – efter noggranna förberedelser och samtal i enrum mellan programledaren och respektive författare. Bandningen genomfördes sedan utan avbrott och höll på i 58 minuter. Därefter infogade teknikerna en *insertbandning* av de böcker, som hade nämnts i programmet, och därmed utökades inspelningstiden till exakt en timme.

12 Norrby 1996:52 och Tannen 1984:30ff

13 Norrby 1996:197ff

14 Adelswärd 1991:90f

15 Norrby 1996:197ff

Tre program av Röda rummet

Jag har under flera år följt programmet och iakttagit den speciella, behagliga atmosfären i studion, den vänliga attityden från programledarens sida och det generellt sett lugna och okontroversiella sättet att föra samtal. Det är dessa ständigt återkommande drag som är typiska för Röda rummet och som leder tankarna till det klassiska idealet för det goda samtalet: vänlighet, uppriktighet, kvickhet, känsla för det passande, med mera. Jag har valt tre program, som är tämligen olika varandra, men de har ändå – liksom hela programserien – vissa grundläggande drag gemensamt och de ville jag lyfta fram och undersöka närmare. Programmen har spelats in på videofilm och sedan transskriberats i en förenklad form, som är anpassad till studien. Både videoinspelningen och transskriberingen har varit underlag till analysen.

Det första programmet har studerats på plats: det handlar "Om yttre och inre landskap" och sändes den 9 november 1996 i TV1. Utöver programledaren Gunilla Kindstrand medverkar Jan Mark som bisittare och tre författare: Kjell Johansson, Elisabeth Rynell och Birgitta Svensson (som också är etnolog). Programledaren uppträder här inte bara som samtalsledare, utan tar också aktivt del i samtalet med egna välförberedda inlägg. Detta bidrar till att samtalet flyter på ett otvunget sätt – trots att två av de inbjudna författarna är ganska lågmälda i sin framtoning och verkar ovana vid TV-kameran. Programledaren anpassar sig till situationen och agerar mera själv. Hon visar också social skicklighet i umgänget med gästerna och fungerar som god samordnare och värdinna. Samtalet hålls i en vänlig och behaglig ton och deltagarna är lyhörda, artiga och hänsynsfulla mot varandra. Inga överdrifter förekommer, alla samtalsämnen

behandlas på ett lugnt och passande sätt och alla i gruppen stöder varandra med uppbackningar. Ingen kritik, inga negativa omdömen förs fram, utan det talas enbart i positiva ordalag om såväl böckerna som författarna. Deras samtalsstil stämmer väl överens med ovennämnde *respekt- och hänsynsstilen*.¹⁴ Samtalsformen påminner om det klassiska idealet: mediokritas, den måttfulla balansen, präglar gruppsamtalen och deltagarna visar både artighet, vänlighet, uppriktighet och också kvickhet förekommer ibland. De två författarna däremot, som är något ovana vid situationen, är mer tystlåtna och svarar mest på tilltal.

Nästa program har rubriken "Skriver kvinnor på andra villkor än män?" och sändes den 28 september 1997. Utöver Gunilla Kindstrand medverkar fem kvinnliga skribenter: Malin Lindroth, Åsa Moberg, Birgit Munkhammar, Agneta Pleijel och Anna Wahlgren. Här använder programledaren en annan strategi: hon deltar mindre i gruppsamtalen, utan överlämnar ordet mest till deltagarna. De diskuterar kring temat på ett mer självständigt sätt. Men Gunilla Kindstrand styr deltagarnas turordning och behåller kontrollen över samtalen. Intervjuavsnitten är korta och utvecklas oftast till gruppsamtal med täta talarbyten.

Deltagarna är tydligt medvetna om, att de ingår i den 'kulturella offentligheten', att de förväntas kunna ge och ta kritik och att det bara gangnar diskussionen, om de också visar sin elaka sida. Programledaren tar medvetet upp ett ämne, som leder till en konfrontation mellan två av kvinnorna: författaren Åsa Moberg anklagar kritikern Birgit Munkhammar för att ha svikit henne som kvinna och författare, när hon recenserade hennes nya bok på ett mycket förolämpande sätt. Hon talar upprört och hätskt, medan de övriga

16 Norrby 1996:197ff

författarna sitter spända och avvaktande kring samtals-bordet. När hon sedan avslutar sitt utfall mot kritikern med en bisarr och ironisk kommentar, så utlöser detta ett förlösande skratt i gruppen. Alla skrattar utom den drabbade kritikern. Programledaren gör under tiden några halvhjärtade försök att ingripa, men misslyckas. Hon frågar också kritikern, om hon vill svara på anklagelserna, men väntar inte på svaret, utan går vidare till nästa fråga.

Trots att tonfallet ibland är ganska aggressivt och kvinnorna går till angrepp mot varandra, så skapar de ändå en känsla av närhet under samtalet, de visar omtanke och intresse för varandra, men också respekt och hänsyn. De talar ut, men försöker samtidigt att släta över konflikter och respektera den andra partens sätt att argumentera. De är inställda på att samarbeta och att upprätthålla en behaglig stämning under diskussionerna. De skrattar mycket under hela programmet och uttrycker därmed sin relation: de har det bra tillsammans. Deras samtalsstil stämmer i stort sett överens med de kriterier som enligt Norrby är typiska för kvinnor.¹⁵ Men de avviker på en punkt: de bryter mot samarbetsandan och väkelsen, när de tar upp konflikter, angriper varandra och stör harmonin – som är så betydelsefull för det goda samtalet kvinnor emellan. Flera av de klassiska kriterierna för det ideala samtalet uppfylls inte: kritik och ilska är icke passande, de utgör ett brott mot mediokritas. Men å andra sidan finns det avsnitt i programmet, där kvickhet, vänlighet och artighet dominerar, där kvinnorna associerar fritt, blandar skämt och allvar och skapar en god stämning. Men i sin helhet följer just detta program *inte* det goda samtalets ideal.

Det tredje programmet – “Ett möte med Afrika” – sändes den 25 april 1998. Gunilla

Kindstrand samtalar om afrikansk litteratur med tre män – författarna Henning Mankell och Pär Wästberg, och Jan Mark, som fungerar som bisittare. I detta program dominerar intervjuavsnitten, samtalen utvecklas aldrig till gruppsamtal, trots programledarens försök. Hon leder samtalet genom att ställa korta distinkta frågor till författarna, ett par gånger läser hon högt ur deras böcker. Hon ler ofta och är uttalat vänlig och respektfull mot gästerna – kunniga, erfarna och erkända författare. De tillåts hålla långa monologer utan att hon avbryter dem. Efter deras inlägg försöker hon att utveckla en dialog dem emellan, men lyckas inte. Bisittaren försöker hjälpa till, han gör förtydliganden, tar fram exempel ur författarnas böcker, men han uppträder på ett osäkert sätt och har ingen genomslagskraft.

De två författarna håller en respektfull distans till varandra. De är allvarliga, korrekta och medvetna om sin status som uppskattade författare. De ler ibland som tecken på instämmande, men uppbackningar är sällsynta. De skrattar för sig själva ibland, men aldrig gemensamt åt något. Deras samtalsstil präglas av respekt och hänsyn till varandra, men förmedlar också en känsla av kyla och distans dem emellan. Vissa distinkta drag i deras beteende leder tankarna till Norrby's lista om typiska kännetecken för *manlig samtalsstil*: författarna accepterar en hierarkisk struktur. De uppfattar programledaren som ‘högsta hönset’ i hierarkin och vänder sig därför alltid mot henne när de talar. Med upphöjt lugn och stort allvar markerar de sin status och håller distans till varandra under hela programmet. De är artiga och visar respekt, avbryter inte, utan talar lugnt och säkert och en i taget. När de har ordet, så håller de långa monologer, oftast om saker och händelser och sällan mer personligt om relationer och människor. Däremot förekommer ingen konkurrens eller dominans dem emellan. Men helhetsintrycket

17 Schmölders 1979:32

är, att de ger ett exempel på en utpräglad manlig samtalsstil.¹⁶

I stort sett så uppfylls de klassiska kriterierna för det goda samtalet i detta program. Samtalsparterna är vänliga, artiga, uppriktiga och kvicka ibland. De ämnen som berörs behandlas på ett 'passande' sätt, måttfullt och behärskat, utan överdrifter. Stämningen är ganska behaglig, ibland lustbetonad, ibland ganska stel, särskilt när monologerna blir långa och programledaren misslyckas med att skapa en dialog författarna emellan. Jag anser att programledarens värdinneroll skulle nog vara passande även i de franska litterära salongerna: välvilligt leende och med stor respekt bemöter hon sina gäster – de uppburna kulturpersonligheterna. Men det blir aldrig något 'själfullt möte' med författarna. De visar sina manliga särdrag, talar kraftfullt och inbjuder inte till någon form av förtrolighet.

Programledarens roll

Genomgången av de tre programmen tydliggör, att programledaren har en mycket dominerande roll: tillsammans med producenten initierar, förbereder och planerar hon de olika avsnitten. Hon leder varje program på ett närmast suveränt sätt – endast med något stöd från respektive bisittare.

Som samtalsledare utnyttjar hon flera retoriska medel för att föra fram budskapet på ett övertygande sätt. Hennes *ethos* är dominerande och genom sitt utseende och agerande väcker hon publikens intresse: hon har en öppen blick och strålande ögon, som hon riktar rakt mot TV-publiken, hon klär sig konventionellt och ser prydlig ut. Gesterna är behärskade, rösten lugn och behaglig och hon talar enkelt och klart, något onödigt fyllnadsord förekommer, men stör inte helhetsin-

trycket: hon inger förtroende.

Som programledare betonar hon även *logos*: hon verkar alltid påläst och väl förberedd, har en klar plan för hur samtalets tema skall utvecklas, för turtagning och samordning. Hon styr med fast hand och är både skicklig och smidig i umgänget med gästerna. Hennes strategi är att begränsa sina egna framträdanden till korta inlägg och frågor, men att sedan (till synes) låta gästerna ta över och utveckla samtalet. Hon är lyhörd och reagerar snabbt på gästernas inlägg och ser till att de håller sig till temat.

Pathos visar hon genom sitt brinnande intresse och personliga engagemang för ämnet "böcker och läsning". Hennes entusiasm smittar av sig och väcker positiva känslor hos publiken. Hon använder ett levande språk med retoriska stilfigurer såsom metaforer, metonymier, hyperboler, besjälning, m. m. Genom ett vackert och varierande språk försöker hon trollbinda publiken.

TV:s litterära salong

Röda rummet – scenen för inspelningen – är som den franska litterära salongen en mötesplats för författare, kulturskribenter, konstnärer, med flera. Med hjälp av TV-kameran skapas en intim atmosfär i gruppen, som samlas kring bordet på scenen och samtalar om litteratur runt ett givet tema. I den franska salongs-kulturen var idealet det själfulla samtalet, fyllt av förtrolighet och äkta känslor, men även av "tvånget att konversera på ett otvunget sätt".¹⁷ I Röda rummet däremot uppmanas gästerna att vara spontana och att associera fritt under inspelningen. Samtalet skall nämligen – trots all förberedelse och planering – ge intryck av att ha tillkommit på ett tillfälligt, 'otvunget' sätt. Så uttryckte sig programledaren vid deltagarstudien på TV-huset i

Sundsvall. Hon ansåg också, att rösternas tonläge skulle vara 'sinnligt' för att åstadkomma en förtätad stämning. Förmodligen menade hon, att deltagarna skulle försöka att tala lågmält, intensivt, nästan vällustigt och appellera till alla sinnen. Egentligen är det mest hon själv som påminner om preciosa och deras sätt att 'hålla salong': hon ser med tindrande ögon inträngande på publiken, talar med en själfull röst och använder ett livfullt och vårdat språk. I sin värdinneroll visar hon stor social skicklighet och hon är full av uppskattning inför sina gäster. Hon stöttar dem under samtalets gång med positiv förstärkning och välvilliga uppbackningar.

Skillnader och likheter

Som redan konstaterats är de tre undersökta programmen tämligen olika varandra. Skillnaderna är stora beträffande både innehållet och formen. Endast en liten del av programmen utgörs av 'rena' samtal, där alla deltar och bidrar till att utveckla temat. Intervjuavsnitten är många och endast få av dem övergår i gruppsamtal. Samtalens karaktär är mycket varierande och detta beror framför allt på deltagarna, deras bakgrund, kunskaper och erfarenheter. Men undersökningen visar också, att det är av betydelse, om samtalsgruppen består av enbart kvinnor eller enbart män eller om gruppen är blandad: det finns tydliga könsspecifika stildrag i kvinnors respektive mäns samtalsstil, särskilt vid samtal i enkönade grupper. I det första programmet samtalar en blandad grupp och där märks inga könstypiska särdrag hos varken män eller kvinnor – deras samtalsstil kan betecknas som respekts- och hänsynsstil. I programmet där enbart kvinnor medverkar, visar sig ett tydligt mönster med 'kvinnliga' stildrag: det förekommer många skratt och uppbackningar och samhörigheten betonas. Och i det sista programmet håller de manliga författarna långa

monologer och programledaren misslyckas med att utveckla en dialog dem emellan. När de talar så vänder de sig bara till henne och därmed betonar de den hierarkiska strukturen. Deras agerande motsvarar i hög grad det som anses vara utmärkande för mäns samtalsstil.

Trots alla dessa skillnader mellan programmen, så finns det ändå några grundläggande drag som är påfallande och typiska för Röda rummet och som i någon mån återkommer i varje avsnitt: det är den behagliga stämningen, den vänliga, artiga samtalstonen och det snälla, det vil säga okritiska sättet, på vilket litteraturen och författarna presenteras. Såväl programledaren som gästerna visar vänlighet och respekt för varandra, deras inlägg känns äkta, uppriktiga och ibland är de även kvicka. De talar och uppträder mest på ett passande sätt, försöker vara 'lagom' och undviker såväl överdrifter som kritiska omdömen (med ett undantag – i andra programmet). Ett annat klassiskt stildrag i samtalen är rytmen mellan allvar och skämt, mellan fakta och underhållning. TV-tekniken förstärker denna rytm med dramatiska inslag och scenväxlingar, som också markerar temabyten. Programledaren ser till att alla får tala i tur och ordning, att de får utveckla sina tankar utan att bli avbrutna. Ingen skall ha känslan av att ha 'tappat ansiktet' i någon fråga, utan alla skall känna sig nöjda och uppskattade när de lämnar TV-studion.

Förändrade villkor

Undersökningen visar att Röda rummet i stort sett följer den klassiska samtalskonstens principer och karakteriseras av vänliga samtal. Det som däremot skiljer nutida samtal på TV från den klassiska förebilden är de enorma möjligheterna som TV:n erbjuder för att sprida programmet till en stor publik. TV-kameran foku-

serar den lilla gruppen i TV-studion och förmedlar det som försiggår under inspelningstiden – till synes utan att nämnvärt störa stämningen av närhet och förtrolighet i studion. Programmet upplevs som en direktsändning, men så är inte fallet: inspelningstiden motsvarar visserligen sändningstiden och samtalet bryts aldrig under inspelningen. Men bakom detta ligger en noggrann planering och minutiösa förberedelser från programmakarnas sida. TV-tekniken har förändrat villkoren för samtal på TV: de skall fortfarande ge sken av att vara otvungna, tillfälliga möten, där spontanitet och fria associationer främjas, men verkligheten bakom är styrning och detaljerad planering genom programledningen.

Slutkommentar

De grundläggande stildragen, som ständigt återkommer och är så typiska för samtalen i Röda rummet, påminner om det klassiska idealet för det goda samtalet. Så tolkar jag det undersökta materialet – men jag är medveten om, att min tolkning också har påverkats av de intryck jag har fått efter flera års tittande på denna programserie. Det vänliga samtalet tycks än idag tilltala en relativ stor publik: för detta talar inte minst de höga publiksiffrorna, som ger Röda rummet en särställning bland kulturprogram i Sverige. Enligt Gunilla Kindstrand rör det sig om en halv miljon tittare –

vilket kan vara ett tecken på att litteraturintresset är stort i Sverige och att alternativa program om litteratur saknas. Men programmakarna tycks vara nöjda med programformen och med tittarsiffrorna. De fortsätter att producera programmen i samma stil: vänlig, behaglig, lagom underhållande, lagom lärorikt, kritiska uttalanden är sällsynta och debattlustan dämpas genom vänliga och överslätande kommentarer från programledarens sida. Och så länge programmet uppskattas av publiken kommer förmodligen ingen ändring att ske: den klassiska samtalskonstens kriterier – vänlighet, uppriktighet, kvickhet och känsla för det passande – kommer att förbli dominerande inslag i Röda rummet.

Studien av Röda rummet väcker nya frågor: hur förs samtalen i övriga kulturprogram och förekommer det goda samtalet i andra aktualitetsprogram i svensk TV? Är det vänliga samtalet en typiskt svensk företeelse eller är det utmärkande även för andra länders TV-program? Presenteras till exempel litteratur på TV på ett lika behagligt och okritiskt sätt i andra kulturer eller föredrar man en mer aggressiv samtalsstil, med kontroversiella ämnen och kritisk debatt? Det skulle vara angeläget att följa upp dessa frågor och undersöka några särskilt utvalda TV-program ur retorisk och samtalsanalytisk synvinkel.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka (1991): *Prat, skratt, skvaller och gräl och annat vi gör när vi samtalar*. Stockholm: Brombergs.
- Burke, Peter (1995): *Samtalskonstens historia*. Göteborg: Daidalos AB.
- Ekström, Mats (1997): *TV-journalistikens intentioner och publikens reaktioner. En fallstudie av Svart eller vitt*. Högskolan i Örebro.
- Ekström, Mats & Eriksson, Göran (1996): *Det iscensatta talet på TV. Aktualitetsprogram i det svenska TV-mediet*. Högskolan i Örebro.
- Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fiske, John (1987): *Television Culture*. London: Methuen.
- Foss, Sonja K. (1989): *Rhetorical Criticism, Exploration and Practice*. Prospect Heights Illinois: Waveland Press.
- Hansson, Stina (1993): *Salongsretorik. Beate Rosenhane (1638-74), hennes övningsböcker och den klassiska retoriken*. Göteborg: Graphic Systems.
- Hellspong, Lennart (1992): *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlberg, Maria & Mral, Brigitte (1998): *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klitgaard Povlsen, Karen (1993): "Mellan hovkultur och vardagsrum. Salongskulturen", i: *Nordisk kvinnolitteraturhistoria 2*. Höganäs: Förlags AB Wiken.
- Norrby, Catrin (1996): *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandig, Barbara & Selting, Margret (1997): *Sprech- und Gesprächsstile*. Berlin: de Gruyter.
- Schiffirin, Deborah (1994): *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Schmölders, Claudia (1979): *Die Kunst des Gesprächs. Texte zur Geschichte der europäischen Konversations- theorie*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Tannen, Deborah (1984): *Conversational Style: Analyzing Talk among Friends*. Norwood: Ablex.
- Tidskriften Vi 41/1996.
-